

KORONÁS HELYZETJELENTÉS

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar Könyvtára

DUDÁS ANIKÓ

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar Könyvtára

A vészhelyzet rendkívüli intézkedései nyomán elcsendesedtek az oktatási helyszínek, a tanórák elektronikus távolléti formát öltöttek. A könyvtár látószólag bezárt, nem fogadott személyes látogatókat, ám nem állt le, csupán online csatornákra váltott. Elektronikus tájékoztatási szolgálatát megerősítette, felülvizsgálta a digitális használati lehetőségeket. A digitális források felkutatása létfontosságúvá vált – a megnövekedett érdeklődés biztos jele volt az e-levelemben befutó kérdések sokasága. A szorult helyzetben elsősorban a szabadon elérhető archívumok lettek népszerűek, emellett viszont valódi kiváltságot jelentett és jelent most is az intézmény által előfizetett adatbázisok széles választéka. Számos hazai és külföldi kiadó és adatbázis-szolgáltató rendkívüli felajánlást tett többféle csomag hozzáférésehez vagy próbaüzem megnyitásával állt be az önkéntes segítők táborába.

A könyvtár – az általános kormány- és intézményi rendeletekkel összhangban – gondoskodott az óvintézkedések betartásáról. A célok, feladatok és prioritások átrendeződtek. Az előállt körülményekhez igazodva fogtunk hozzá a munka átszervezéséhez, a helyben elvégzendő teendők újra-felosztásához és az otthoni munkavégzés megtervezéséhez. A fizikai gyűjtemény, a hely és „a hely szelleme” mintha régmúlt emlékké dermedt volna, átadva a terepet mindennek, ami az online térben van.

Hallgatóink az egyetem területére nem léphettek be, így a könyvtár sem fogadhatta őket. Ez alól az oktatók mentesültek, akik az óvintézkedések betartásával néztek be egy-egy kötetért, vagy tölthettek el időt a szabadpolcos olvasókban. A papíralapú dokumentumok könyvtárközi kölcsönzése folytatódott, az elektronikus dokumentumkérések iránt természetesen felélénkült az érdeklődés.

MI VÁLTOZOTT?

Hagyományos könyvtári tevékenység körében:

- Adminisztratív ügyeleti rendet vezettünk be, az olvasószolgálat helyett pedig e-könyvtári tájékoztatást indítottunk.
- A félév végéig megmarad a zárvatartás a szélesebb olvasói nyilvánosság előtt, a nyári időszak után, szeptemberben lehetséges leghamarabb a nyitás.
- A záróvizsgázók mentesülnek a könyvtári könyvek visszahozatala alól, valamennyi kölcsönzést szeptemberig hosszabbítunk.
- A teljeskörű állományrevízió és kísérő tevékenységei koncentráltabban haladhattak.

Online környezethez kapcsolódóan:

- Otthoni munkavégzés lehetősége elsősorban a feldolgozók számára nyílt meg. Adatbázis-tisztítás, az MTMT adatkezelési és kutatástámogatási feladatai kerültek napirendre.
- Követtük a nemzetközi releváns szolgáltatók próbáhozáférési és más tartalomelérési felajánlásait, melyekről rendszeresen értesítettük a diákságot, oktatókat. Mintegy 10-15 próbáhozáférés nyílt meg.
- Honlapfejlesztést kezdeményeztünk. A honlap jelentősebb átszerkesztése elkerülhetetlennek bizonyult: más információk váltak máról-holnapra elengedhetetlenné.
- Néhány szolgáltatónál élesíteni sikerült a távoli hozzáférést eduID (Shibboleth)-authenticáció beállításával.
- A honlapstruktúra kiegészült hír típusú weboldallal. A funkció rendkívül praktikusnak bizonyul. ►
- A home-office munkavégzés kezdeteinél és a visszarendezésénél is a fokozatosság elve érvényesül.

TÁVOLLÉTI OKTATÁS – DIGITALIZÁLÁS – HELYHEZ KÖTÖTT SZOLGÁLTATÁS

A kiéleződött helyzetben a legfontosabb és legsürgősebben megoldandó kérdésként merült fel, hogy a távolléti oktatásban részesülő hallgatók hogyan juthatnak hozzá azokhoz a legfontosabb szakirodalmi olvasmányokhoz, amelyeket egyébként megtalálhattak a könyvtárban.

¹„Nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtár, [...] felsőoktatási intézmény, [...] a műről másolatot készíthet, ha az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja, és a) tudományos kutatáshoz vagy archiváláshoz szükséges, b) nyilvános könyvtári ellátás vagy a 38. § (5) bekezdésében meghatározott felhasználás céljára készül, c) megjelent mű kisebb részéről, továbbá újság- vagy folyóiratcikkre belső intézményi célra készül. (5) Könyvként kiadott mű egyes részei, valamint újság- és folyóiratcikk az iskolai oktatás céljára egy-egy csoport vagy iskolai osztály létszámának megfelelő, valamint [...] a felsőoktatás keretében szervezett vizsgákhoz szükséges példányszám-ban többszörözhetők.”

Kézenfekvő megoldásnak tűnik a digitalizálás, mint többszörözési és archiválási eljárás, a vonatkozó rendeletek szabad felhasználásra vonatkozó keretei azonban – mint ismeretes – ehhez nem bizonyulnak elég rugalmasnak. A kapcsolódó jogszabályok a művek nyilvános szolgáltatásába az egyetemi közösségeken belüli szolgáltatást is beleértik, további feltételek fennállása mellett. E feltételek többek között a nyilvános könyvtári környezet megléte és az oktatási, tanulási cél (1999. évi LXXVI. Szjt. 35. § (4) b); 33. § (4)).¹

A gátló tényezőkre vetve egy pillantást: a Szjt. 26. § (8) bekezdése a szerző kizárólagos jogai közé sorolja műve online felhasználásának engedélyezését. „E joga kiterjed különösen arra az esetre, amikor a művet vezeték útján vagy bármely más eszközzel vagy módon úgy teszik a nyilvánosság számára hozzáférhetővé, hogy a nyilvánosság **tagjai a hozzáférés helyét** és idejét egyénileg választhatják meg.”

Ugyanakkor, a Szjt. meghatározott feltételek között megengedi a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak és más oktatási-kulturális intézmények gyűjteményeinek részét képező művek digitális hozzáférését oktatás, kutatás céljából: az olvasmányok „az ilyen **intézmények helyiségeiben** ezzel a céllal üzembe állított **számítógépes terminálok képernyőjén** tudományos kutatás vagy egyéni tanulás céljára a nyilvánosság egyes tagjai számára szabadon megjeleníthetők, és ennek érdekében – külön jogszabályban meghatározott módon és feltételekkel – a nyilvánosság említett tagjaihoz szabadon közvetíthetők [...], feltéve, hogy az ilyen felhasználás jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja.” (Szjt. 38. § (5); 117/2004. (IV. 28.) Korm. rendelet).

A **hely** mint fizikai, földrajzi koordinátákkal meghatározható helyszín, csökönyösen beépül a jogszabályokba az elektronikus eszközökkel megjeleníthető, a földrajzi hely határait a virtuális térben inkább felhasználói jogosultságokra váltó tartalomszolgáltatások vonatkozásában, miközben a digitális technológia korszakalkotó ereje épp a helytől való függetlenedésben rejlik.

Mentőövként érkezett a vészhelyzet idejére meghozott 125/2020. (IV. 16.) Korm. rendelet,² amely az oktatási célú szabad felhasználás alkalmazásánál feloldja a digitális archívumban tárolt művek **helyi terminálokon**, vagy az **intézmény helyiségeiben** való használatára vonatkozó szigorú kikötést.

A vészhelyzet idején különösen méltánytalannak tűnt az a korlátozás, miszerint az „intézmények **helyiségeiben** [...] üzembe állított **számítógépes terminálok képernyőjén**” lehetséges digitális tananyagokhoz fűződő irodalomhoz hozzáférni – miközben országosan tilos a diákoknak a saját intézményükbe belépni. Az átmeneti rendelet a helyhez kötött szolgáltatás mellett elfogadja a „biztonságos elektronikus hálózaton keresztül történő nyilvánosságához közvetítés” lehetőségét is, ennek megfelelően a könyvrészletek, folyóirat-cikkek „a felsőoktatás keretében szervezett vizsgákhoz szükséges példányszámban többszörözhetők, az érintett tanulók, hallgatók részére terjeszthetők és az oktatási intézmény biztonságos elektronikus hálózatán keresztül szemléltetés érdekében számukra lehívásra hozzáférhetővé tehetők.”

HOZADÉKOK

Az online tájékoztatás és kommunikáció változatos formáiról új tapasztalatokat szereztek a könyvtár munkatársai, melyek a jövőben beépülhetnek a napi rutinba. Az általános óvintézkedési rendelkezések mérvadóak maradnak.

² 125/2020. (IV. 16.) Kormányrendelet a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény oktatási célú szabad felhasználásai alkalmazásának a veszélyhelyzettel összefüggő eltérő szabályairól

A honlap további alakítása napirenden marad. Az otthoni munkavégzést, ha ez a munkavégzési forma szélesebb támogatást nyerhet, részlegesen, bizonyos munkafeladatok esetében megtartanánk. A 125/2020. (IV. 16.) Korm. rendelet meghosszabbítása jelentősen hozzájárulna a könyvtárak küldetésének teljesüléséhez, a hálózati alkalmazások lehetőségeinek kiaknázásához, szorgalmazni szeretnénk a rendelet hosszútávú érvényre jutását.

A könyvtáraknak lehetőségük volt (van) próbára tenniük magukat és tudásukat, felfedezni rejtett értékeiket, nagyobb figyelmet fordítani az új igényekre. Kipróbálhatták alkalmazkodóképességüket és találékonyságukat, megerősíthették szakmájuk létjogosultságát. A felsőoktatásra jellemző használói kör diákokat, oktatókat, kutatókat jelent, akik maximálisan igénylik a távoli hozzáférést. A használati adatok és a trendek egyértelműen jelzik az e-gyűjtemény-építés és szolgáltatás fontosságát, mind a saját forrásokra hagyatkozva, mind a virtuális térben elérhető és gyűjteménnyé szervezhető források alapján. A diákok kizárólag online forráskutatásra voltak utalva a rendkívüli félévében. A hallgatók, oktatók és könyvtárosok új tapasztalatai nem vesznek el, hatással lesznek a jövőbeli működésre, munkamódszerekre, kommunikációra és a szolgáltatások alakulására.

UTÓIRAT (2020. június 20.)

A kézirat lezárása után a vészhelyzet megszűnésének napján (2020. június 18.)³ hatályba lépő 2020. évi LVIII. törvény A vészhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti szabályokról és a járványügyi készültségről 93. bekezdése 323-327. paragrafusai módosításokat közölnek A szerzői

³ 2020. évi LVII. tv.
A vészhelyzet
megszüntetéséről

jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény azon sarkalatos pontjairól, amelyek az oktatási célokkal összefüggő digitális könyvtári szolgáltatásoknak megfelelőbb terepet biztosítanak, és az e-tanulási környezetben lényegesen megkönnyítik a hálózat adta lehetőségek kiaknázását.

A fordulatot a törvénybe beemelt „biztonságos elektronikus hálózat” fogalma jelenti.

Az eddig hiányolt, a lokáció helyett inkább a felhasználói kör hozzáférési jogosultságához kapcsolható szolgáltatások kialakítását lehetővé tevő jogi feltételeket a 2020. évi LVIII. tv. 323. §-a rendelkezése értelmében a Szjt. IV. fejezetének „Általános szabályok” alcím alá kerülő kiegészítés alapozza meg: „33/A. § E fejezet alkalmazásában biztonságos elektronikus hálózat az olyan műszaki megoldás, amely megakadályozza a lehívásra hozzáférhetővé tett műnek az iskolai oktatást végző és igénybe vevő személyek körén kívülre irányuló közvetítését.” (2020. évi LVIII. tv. 323. §)

Ennek megfelelően módosultak a Szjt. érintett szövegrészei, többek között a könyvrészletek, cikkek közvetítésére vonatkozóan is: „Az Szjt. 35. § (5) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lép: „(5) Könyvként kiadott mű egyes részei, valamint újság- és folyóiratcikkek az iskolai oktatás céljára [...] vizsgákhoz szükséges példányszámban többszörözhetők, az érintett tanulók, hallgatók részére terjeszthetők és az oktatási intézmény biztonságos elektronikus hálózatán keresztül szemléltetés érdekében számukra lehívásra hozzáférhetővé tehetők.” (2020. évi LVIII. tv. 325. §)

A koronavírus okozta vészhelyzet igen jelentős hozadékként ez a változás is felkerülhet a könyvtár működését alakító körülmények listájára. ►